

MINGLAR SULOLASI DAVRIDA QO‘QON XONLIGIDA OLIB BORILGAN BUNYODKORLIK ISHLARI TARIXI

Ibragimov Muhammadjon Sharipovich
Oriental universiteti magistranti

Annotatsiya. *Mazkur maqolada Minglar sulolasi hukmronligi davrida Qo‘qon xonligida amalga oshirilgan bunyodkorlik ishlari tarixiy manbalar asosida yoritilgan. Xususan, mazkur davrda barpo etilgan me‘moriy inshootlar, ijtimoiy infratuzilma obyektlari, sug‘orish tizimlari va ularning ahamiyati tahlil qilinadi. Maqolada tarixiy-hujjatli manbalar asosida bu jarayonlarning xonlik siyosiy va iqtisodiy hayotiga ta’siri hamda madaniy merosdagi o‘rni yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *Qo‘qon xonligi, Minglar sulolasi, bunyodkorlik, tarixiy obidalar, me‘morchilik, infratuzilma, sug‘orish tizimi*

KIRISH. Qo‘qon xonligi Markaziy Osiyoda XVIII asrning ikkinchi yarmi va XIX asrda mavjud bo‘lgan qudratli davlatlardan biri bo‘lgan. Xonlikning siyosiy markazga aylanishi va hududiy jihatdan kengayishi bilan bir qatorda, bu davrda ko‘plab bunyodkorlik ishlari amalga oshirilgan. Ayniqsa, Minglar sulolasi davrida Qo‘qon shahri va unga tutash hududlarda qurilgan saroylar, masjidlar, madrasalar, bozorlar, yo‘l va ko‘priklar bu davr me‘moriy taraqqiyotining yorqin namunasi bo‘lib xizmat qiladi.

Minglar sulolasi tomonidan amalga oshirilgan qurilish ishlari ularning o‘z hokimiyatini mustahkamlash, diniy qadriyatlarni targ‘ib qilish va xalq ongida o‘zini muqaddas hokim sifatida ko‘rsatish siyosati bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan. Binobarin, bu inshootlar hukmdorlar obro‘sinini ko‘rsatish vositasi, milliy birlik va o‘zlikni anglash belgisi, hamda tashqi siyosiy nufuzni mustahkamlovchi omil sifatida xizmat qilgan. Shu sababli, Qo‘qon xonligi bunyodkorlik merosini nafaqat me‘moriy yodgorlik sifatida, balki tarixiy siyosiy mafkura ifodasi sifatida ham ko‘rib chiqish lozim.

Ushbu maqolada mazkur bunyodkorlik ishlari tarixiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Olib borilgan tadqiqotlar orqali bu inshootlarning nafaqat estetik va diniy ahamiyati, balki ularning iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotdagi o‘rni ochib beriladi.

Maqola metodologik jihatdan tarixiy-hujjatli tahlil va qiyosiy tarixiy yondashuvlarga asoslangan bo‘lib, asosiy manba sifatida mahalliy tarixchilar, arxeologik tadqiqotlar, yozma yodgorliklar va xalq og‘zaki ijodi namunalariga tayangan.

METODOLOGIYA. Maqolani tayyorlashda tarixiy-hujjatli tahlil usuli asos qilib olindi. Avvalo, Qo‘qon xonligi va Minglar sulolasining davlatchilik faoliyatiga oid tarixiy manbalar, xususan, "Ansob us-salotin", "Tarixi Jahoniy", "Farg‘ona viloyati statistika to‘plamlari" kabi yozma manbalar tahlil qilindi. Shuningdek, zamonaviy tarixchilar va me'morchilik tadqiqotchilarining ilmiy ishlari, arxeologik hisobotlar, muzey va kutubxona hujjatlari, xalq orasidagi rivoyatlar ham o‘rganildi. Tadqiqotda deskriptiv va qiyosiy usullar orqali Minglar davrida qurilgan inshootlarning boshqa davr me'morchiligi bilan solishtirildi.

NATIJALAR. Minglar sulolasi hukmronligi davrida Qo‘qon shahrida va atrofiy hududlarda bir qator yirik bunyodkorlik ishlari amalga oshirilgan. Bu qurilishlar nafaqat shaharsozlikda yangi bosqichni boshlab berdi, balki ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy jarayonlarga ham sezilarli ta'sir ko‘rsatdi.

Xudoyorxon saroyi – XIX asrda qurilgan bu saroy Qo‘qon me'morchiligining eng yirik namunasi hisoblanadi. Saroyning umumiy maydoni 4 gektardan ortiq bo‘lib, 7 ta hovli va 100 dan ortiq xonalarni o‘z ichiga olgan. Saroyning ichki bezaklari – yog‘och o‘ymakorligi, rangli naqshlar va arabeska uslubidagi yozuvlar bilan boyitilgan. Bu saroy hukmdor qudratining timsoli bo‘lib xizmat qilgan.

Jome masjid va madrasalar – Qo‘qon shahrida joylashgan Jome masjidi va atrofida qurilgan madrasalar shahar aholisining diniy va ilmiy hayotining markazi bo‘lgan. Ayniqsa, Umarxon madrasasi, Nodir Devonbegi madrasasi kabi muassasalar islom ilmlarining rivojiga katta hissa qo‘shgan. Bu yerda taniqli ulamolar dars bergan.

Savdo va infratuzilma obyektlari – Qo‘qon xonligi iqtisodiyotining asosi bo‘lgan savdo tarmog‘ining rivojlanishi uchun karvonsaroylar, timlar, bozorlar, hammomlar qurilgan. Ayniqsa, Qo‘qon bozoridagi "Chorsu" markazi vohaning eng yirik savdo nuqtasi bo‘lib, tashqi savdo aloqalarini kuchaytirgan.

Sug‘orish tizimlari – Minglar davrida barpo etilgan Sug‘orish inshootlari (kanallar, ariq, suv omborlari) dehqonchilik rivojiga xizmat qilgan. Misol uchun, Shohimardonsoy, Isfayramsoy, Norin daryolari orqali tuzilgan suv tarmoqlari orqali

yangi yerlar o‘zlashtirilgan. Bu esa aholining oziq-ovqat ta’minotini barqarorlashtirishga olib kelgan.

Yo‘l va ko‘priklar – Qo‘qon xonligi transport infratuzilmasini rivojlantirish maqsadida asosiy yo‘llar ta’mirlangan, daryolar ustiga ko‘priklar qurilgan. Bu esa ichki aloqalarni yaxshilagan va savdo faoliyatini faollashtirgan.

Me’moriy bezaklar va badiiy jihatlar – Minglar sulolasi davrida qurilgan inshootlarda me’moriy nafislik, san’atkorlik an’analari va xalqona bezak elementlari uyg‘unlashgan. Ayniqsa, ganch o‘ymakorligi, naqqoshlik, koshinkorlik san’ati yuksak darajada qo‘llanilgan. Binolar devorlariga ishlangan garih naqshlar, arabeska yozuvlar, rang-barang koshinlar har bir inshootni betakror qiyofada namoyon etgan. Saroylar va madrasalarda eshik va shiftlardagi yog‘och o‘ymakorligi, ravoq va gumbazlardagi murakkab geometrik naqshlar badiiy did va mehnatsevarlikning namunasi sifatida e’tiborga loyiq. Shuningdek, binolar fasadidagi naqshlar va yozuvlar orqali diniy, tarixiy va madaniy g‘oyalar targ‘ib qilingan. Bu jihatlar o‘sha davr me’morchiligining milliylik, did, badiiy tafakkur va an’analarni saqlab qolishga intilganini ko‘rsatadi.

MUHOKAMA. Yuqoridagi natijalar shuni ko‘rsatadiki, Minglar sulolasi davrida olib borilgan bunyodkorlik ishlari faqatgina estetik yoki diniy ehtiyojlar bilan cheklanmagan. Bu qurilishlar Qo‘qon xonligining siyosiy mustahkamligi va iqtisodiy rivojini ta’minlashda muhim vosita bo‘lib xizmat qilgan.

Xudoyorxon saroyi va boshqa saroylar hukmdorlar kuchi va obro‘cini namoyon etgan bo‘lsa, madrasalar ilm-fan markazlari sifatida xizmat qilgan. Ayniqsa, o‘sha davrda diniy va dunyoviy bilimlarning birgalikda berilishi, jamiyatda o‘qimishlilik darajasining oshishiga olib kelgan.

Savdo inshootlari, karvonsaroy va yo‘llar orqali Qo‘qon xonligi xalqaro savdoda faol ishtirok eta boshlagan. Hindiston, Xitoy, Rossiya va Buxoro bilan bo‘lgan aloqalar kuchaygan. Bu iqtisodiy farovonlikni ta’minlagan asosiy omil bo‘lgan.

Sug‘orish tizimining rivoji esa butun vohaning agrar iqtisodiyotini yangi bosqichga olib chiqqan. Hosildorlik ortgan, aholining turmush darajasi yaxshilangan. Bu esa xonlik ichida ijtimoiy barqarorlikni ta’minlagan.

Me’moriy jihatdan bu inshootlar o‘ziga xos ko‘rinish, milliy bezaklar va xalqona uslublar bilan ajralib turgan. Bu me’morchilik yodgorliklari orqali biz o‘sha

davr xalqining didi, qadriyatlari va san’atga bo’lgan munosabatini anglashimiz mumkin.

Bundan tashqari, ushbu bunyodkorlik merosi hozirgi kunda ham turizm, ta’lim va madaniyat sohalarida katta salohiyatga ega. Ularni saqlab qolish va targ’ib etish — bugungi avlodning muhim vazifalaridan biridir.

XULOSA. Qo‘qon xonligi, xususan Minglar sulolasi davrida olib borilgan bunyodkorlik ishlari O‘zbekiston tarixida alohida o‘rin egallaydi. Ushbu inshootlar nafaqat o‘z zamonasida ijtimoiy-siyosiy hayotni rivojlantirishga xizmat qilgan, balki bugungi avlod uchun tarixiy, madaniy va me’moriy meros sifatida katta ahamiyat kasb etadi. Kelgusida bu boradagi ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish, arxeologik va restavratsiya ishlarini jadallashtirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedov B. Qo‘qon xonligi tarixi. – Toshkent: Fan, 1998.
2. Karimov A. Qo‘qon xonligi va uning madaniyati. – Farg‘ona: Davr press, 2012.
3. Ziyayev H. O‘zbekiston me’moriy yodgorliklari. – Toshkent: Sharq, 2003.
4. To‘xtayev A. Markaziy Osiyo me’morchilik san’ati. – Samarqand: Meros, 2007.
5. Mirzayev S. Xudoyorxon saroyi: tarix va me’morchilik. – Qo‘qon, 2019.
6. Farg‘ona vodiysi arxeologiyasi. – Toshkent: Fan, 1984.